

Historiska perspektiv på 1970-talet

Karl Haikola

Svante Nordin nyligen utkomna *Sveriges moderna historia* avrundas med en forskningsöversikt, i vilken Nordin pekar på att historieskrivningen kring väsentliga delar av den svenska efterkrigstiden än så länge har stora luckor. Till största delen har den författats av statsvetare och i ännu högre grad av journalister. Detta gäller i synnerhet perioden efter 1976, till vilken Nordin tidfäster det femte och senaste av de moderniseringsprojekt som hans framställning kretsar kring, "Globalisering och mångkulturalism". Iakttagelsen utmynnar emellertid inte i en otvetydig maning till historiker att ge sig ut på det samtidshistoriska fältet, utan snarare i ett erkännande av de problem som oavlåtligt är förknippade med att göra just detta. Det är helt enkelt svårt att försöka historisera ett förflutet som är så nära att många av dagens historiker själva har upplevt det, konstaterar Nordin: distansen blir otillräcklig, moraliserandet måhända ofrånkomligt, perspektiven och bedömningsgrunderna likartade från fall till fall. "Kanske borde man här nöja sig med att konstatera det omöjliga i företaget att skriva 'nutidshistoria'", lyder sålunda bokens sista mening.¹

Föreliggande artikel pläderar för ett annat synsätt. Först och främst ska sägas att jag i mitt pågående avhandlingsarbete om framtidsstudiernas framväxt, etablering och vidare utveckling i Sverige under 70- och 80-talen har övertygats om att 1970-talet rymmer aktörer, debatter och diskurser som är oundgängliga för att förstå vår egen samtid och dess utmaningar – mer om den saken längre fram. Vidare bör den eventuella bristen på historisk distans inte ses som ett överstigitligt hinder. Tjugo år före Nordin reflekterade en annan svensk idéhistoriker, Bosse Holmqvist, kring samma problem, men invände att det föreföll tveksamt huruvida historikerns distans någonsin kunde sägas vara tillräcklig – var någon period i det förflutna egentligen "avslutad" i den meningen att man kunde närma sig den värderingsfritt, utan tidsbundna fördomar i bagaget? "Självklart inte", menade Holmqvist.² Detta är enligt min mening en rimlig hållning. Det går att argumentera för att det är svårare att anlägga en mångfald perspektiv på samtidshistorien

jämfört med äldre epoker, men det rör sig i så fall om en gradskillnad mer än en artskillnad. Om många av de hittillsvarande redogörelserna för de senaste decenniernas historia är alltför likformiga, intetsägande eller moraliserande är detta således inte ett skäl till resignation, utan ett argument för att historiker i större utsträckning bör ge sig in i leken – precis detta är ju för övrigt vad Nordin själv gör i den nämnda boken.

Internationellt sett framträder en något annorlunda situation än den som tecknas i Nordins forskningsöversikt. I länder som USA, Storbritannien och Tyskland har intresset för den senare delen av efterkrigstiden, och då inte minst 70-talet, ökat på senare år. Exempel återfinns inom bland annat socialhistoria, kulturhistoria, idéhistoria, vetenskapshistoria och politisk historia. Intresset märks också i att tidskrifter som *Journal of Modern European History*, *Geschichte und Gesellschaft* och *Centaurus* har upplåtit temanummer åt att belysa och debattera 70-talets historiska betydelse.³ Som vi ska se längre fram förekommer olika periodiseringar och fokuspunkter; i många fall står decenniet i dess helhet i blickpunkten, i vissa fall början, i andra fall slutet. I vissa studier flyter 70- och 80-talen samman, och bland andra Charles S. Maier har talat om ett ”långt” 70-tal, som slutar först med kommunismens kollaps 1989.⁴ Gemensamt för de olika perspektiven är uppfattningen att decenniet inbegrep en rad förändringsprocesser med långtgående konsekvenser.

Tanken med föreliggande artikel är kort och gott att belysa några verk ur detta internationella forskningsläge, utan anspråk på att vara ”heltäckande”, och diskutera deras potentiella värde för en framtida svensk historieskrivning om perioden. Detta görs i sammantaget sex avsnitt. De tre första av dessa refererar och diskuterar några vanliga historiografiska perspektiv på 70-talet. I det första avsnittet sker detta med avstamp i ett antal inflytelserika synteser om 1900-talets historia. Generellt kan sägas att denna litteratur gör en genomgående pessimistisk tolkning av perioden, med tonvikt på ekonomiska, strukturella och politiska kriser. Avsnitt 2 och 3 går vidare till att diskutera arbeten som mer specifikt behandlar den sena efterkrigstiden, med slagsida åt anglosaxisk och tysk forskning. Två viktiga studier i sammanhanget är Daniel T. Rodgers *Age of Fracture* (2011) samt Anselm Doering-Manteuffels och Lutz Raphaels *Nach dem Boom* (2008). Den förra behandlar amerikansk idéutveckling och samhällsdebatt under perioden med begreppet fragmentisering (*fracture*) i centrum. Den senare anlägger ett mer makrohistoriskt perspektiv, och argumenterar för att perioden från cirka 1970 till vår egen nutid utgör ett sammanhängande historiskt rum.⁵ Dessa synsätt problematiseras i sin tur i artikelns fjärde avsnitt. I det femte avsnittet ges en översiktlig redogörelse för svenska verk som på ett eller annat sätt befattar sig med 70-talet. Därmed slås en brygga över till

det sista avsnittet, där några kortfattade forskningsförslag lyfts fram, delvis med utgångspunkt från mitt eget avhandlingsarbete. Samtidigt reflekterar jag över vad de historiska perspektiv som diskuterats i artikelns tre första avsnitt kan tillföra svensk historieforskning.⁶

Det kan med visst fog hävdas att vi som historiker inte bör hänga upp oss alltför mycket på decennier, åtminstone inte till den grad att vi tillskriver dem särskild historisk signifikans. Med tanke på att de fenomen, processer eller händelser vi utforskar sällan eller aldrig rättar sig efter decenniegränser talar i själva verket ingenting för att perioden 1970–80 är av större historievetenskapligt intresse än, säg 1964–74 eller, för den delen, 1982–95. Om något tycks decennier bjuda in till schabloner i stil med ”det glada 20-talet”, ”det konformistiska 50-talet” eller ”det rebelliska 60-talet”. Borde vi inte hellre problematisera den här typen av generaliseringar? Det borde vi naturligtvis. Men problematiseringar kan göras på olika sätt, och som Marie Cronqvist och Lina Sturfelt har noterat finns oundvikligen en utbredd tendens att betrakta decennier som präglade av ett specifikt innehåll eller en viss tidsanda.⁷ När 2010-talet härförleden gick mot sitt slut fylldes till exempel det svenska medielandskapet av försök att summera de gångna tio åren med avseende på bland annat kulturella, litterära, inrikespolitiska och globala utvecklingslinjer. I likhet med århundraden besitter årtionden en inte obetydlig makt över tanken. Sålunda finns det, som Niall Ferguson har påpekat i en antologi om just 70-talet, också för historikern goda skäl att utgå från samma typ av periodisering, även då syftet är att nyansera eller revidera befintliga narrativ.⁸

Det ska emellertid också understrykas att föreliggande artikel inte i första hand är avsedd som ett diskussionsinlägg om dylika frågor. Snarare är syftet att lyfta fram ett antal studier som de facto åberopar 70-talet som en historievetenskapligt meningsfull kategori. Med det klargörandet ur världen är det nu dags att angripa själva uppgiften.

”A terrible decade”

1970-talet var en orolig tid, åtminstone om vi ska lyssna till många av decenniets mer framträdande intellektuella röster. I en förvisso begränsad undersökning av krisbegreppets användande i tyskspråkig litteratur under 1900-talet har Rüdiger Graf pekat på decenniet som en veritabel högkonjunktur, endast jämförbar med Weimar-eran.⁹ I ett mer internationellt perspektiv kan konstateras att 70-talet var en blomstringstid för futurologiska, sociologiska, politologiska och filosofiska utsagor om den egna samtiden som stadd i drastisk förändring: Alvin Toffler skrev om ”framtdschocken”, Daniel Bell om det postindustriella samhället och om senkapitalismens

kulturella avarter, Michel Crozier, Samuel Huntington och Joji Watanuki om demokratins kris, Roland Inglehart om övergången till postmateriella värderingar, Jean-Francois Lyotard om det postmoderna samhället, Ulrich Beck något senare om risksamhället.¹⁰ För svenskt vidkommande har Andrus Ers beskrivit ”kris” som ”ett modeord som äter sig in i det offentliga samtalet” under 70-talet.¹¹ Martin Wiklund har visat att begreppet användes flitigt såväl av kvinno- och alternativrörelsen under senare delen av 70-talet som av socialdemokratins kritiker på högerkanten under 80-talet.¹²

Det finns en betydande korrespondens mellan dylika samtidsdiagnoser och senare översiktsverk om 1900-talets historia, i vilka skildringarna av den senare efterkrigstiden ofta har varit likaledes stämda i moll. Tony Judt har kallat 70-talet ”the most dispiriting decade of the twentieth century” och ”an age of cynicism, of lost illusions and reduced expectations”.¹³ Jeremy Black har i sin tur talat om ”a terrible decade, a time of profound rupture with the entire post-war era of economic growth, expanding welfare and social cohesion”.¹⁴ I sin *Age of Extremes* (1994) lät Eric Hobsbawm oljekrisen 1973 tjäna som en symbolisk början till slutet på det han kallade ”det korta 1900-talet”, avgränsat av Sovjetkommunismens uppgång och fall. Oljekrisen, och den stagflation som följde i dess spår accentuerade och förvärrade en redan pågående strukturomvandling, för Västeuropas del kännetecknad av nya teknologiska innovationer, tilltagande global konkurrens, krympande nationellt handlingsutrymme och döende industribranscher – kort sagt det vi idag betraktar som övergången från industrisamhället till en mer global, tjänstebaserad ekonomi, men som man länge föredrog att uppfatta som en tillfällig lågkonjunktur. Övergången, menade Hobsbawm, föranledde ett permanent kristillstånd i väst och något senare en fullständig systemkollaps i öst.¹⁵ I den egna samtiden, i mångt och mycket en produkt av de förändringar som inleddes på 70-talet, tyckte han sig endast kunna skönja en global ”dimma”, en avsaknad av politiska alternativ. Inte bara socialismen och den rena kapitalismen hade diskvalificerats, utan även den blandekonomiska modell som skördat sådana framgångar under den tidigare efterkrigstiden, i Hobsbawms exposé benämnd ”guldåldern”. I det ideologiska tomrummet frodades identitetspolitik, nynationalism och främlingsfientlighet.¹⁶ Historien efter 1973 handlade således ”om en värld som tappade orienteringen och kom på glid mot instabilitet och kris”.¹⁷

Hobsbawm, Judt, Black och även andra som författat synteser om 1900-talets historia har för all del också framhållit 70-talets mer förmildrande sidor.¹⁸ En förvisso högst temporär avspänning rådde mellan supermakterna. Kvinnlig frigörelse, progressiv lagstiftning och minskande social konformism satte sin prägel på utvecklingen i väst. I Grekland, Portugal och Spanien bröt diktaturerna samman, och ersattes anmärkningsvärt smidigt av parlamen-

tarisk demokrati. Därtill bör noteras att det i översiktslitteraturen i viss mån råder delade meningar om hur pass omfattande konsekvenser decenniets ekonomiska, politiska och intellektuella omvälvningar verkligen fick i ett längre perspektiv.¹⁹ Icke desto mindre är det tydligt att industrisamhällets konvulsioner, vilka oftast skildras med utgångspunkt från just oljekrisen, generellt förknippas med en mängd kriser: för tillväxten, för miljön, för nationalstaten, för socialdemokratin. Till detta kan läggas en kris för hela den konsensusbaserade keynesianska politik vars metoder inte längre förslog mot arbetslöshet och inflation, liksom en kris för staten som institution, kännetecknad av allmänt sjunkande förväntningar på dess handlingsmöjligheter. På dessa kriser följde reaktioner och nya politiska eller intellektuella program, såsom miljörelsens civilisationskritik, postmodernismens programmatiska ovisshet och nyliberalismens utopiska energier. Sålunda framträder 70-talet som ett "paradigmskifte" i förhållande till den tidigare efterkrigstiden, en omsvängning från tillväxt, planeringseufori och framstegstro i riktning mot stagflation, pessimism och desorientering.²⁰

Fragmentiseringens tidsålder

I takt med att 70-talet under de två senaste decennierna också har börjat ägnas ett mer specifikt historievetenskapligt intresse har olikartade synsätt gjort sig gällande. Å ena sidan har Hobsbawms lugubra tolkning av decenniet ofta reproducerats, om än inte nödvändigtvis med samma vänsterpolitiska förtecken. Detta gäller inte minst inom just brittisk forskning, där fokus ofta har legat på den ekonomiska kris som drabbade landet hårt under senare delen av decenniet, vilken i sin tur följdes av Thatchers nyliberala chockterapi.²¹ Å andra sidan har framför allt något yngre brittiska historiker, vars egna minnen av den så kallade guldåldern torde vara antingen diffusa eller obefintliga, gått i bräschen för alternativa tolkningar. Både Niall Ferguson och Jim Tomlinson har exempelvis påpekat att de hävdvunna historiografiska krisnarrativen om 70-talet, som redan tidigare framgått av denna text, i misstänkt hög grad överensstämmer med decenniets egen offentligt artikulerade självförståelse. Båda understryker att dystopiska samtidsdiagnoser inte nödvändigtvis är användbara, varken för att fånga en förmodad *Zeitgeist* eller för att fastställa en epoks betydelse i ett längre historiskt perspektiv. Tomlinson relativiserar denna historieskrivning ytterligare genom att inlemma den i vad han ser som en längre brittisk tradition av "declinist narratives".²²

I USA har 70-talet ägnats ett flertal monografier under de senaste två decennierna. Dessa verk kännetecknas generellt av breda kulturhistoriska grepp, där film, musik och tv-serier integreras med debattinlägg, veten-

skapliga utredningar och presidentanföranden. Även i detta sammanhang framträder disparata synsätt på perioden. Å ena sidan har 70-talet även här ofta tolkats som ett tvärt uppbrott från 60-talets förmodat mer kollektivistiska och optimistiska tidsanda; nationella trauman som Watergate och nederlaget i Vietnam har ställts i förgrunden vid sidan av stagflation, avindustrialisering och publika krisstämningar. Redan titlar som Andreas Killens *1973 Nervous Breakdown* och Philip Jenkins *Decade of Nightmares* (båda från 2006) är illustrativa härvidlag.²³ Å andra sidan har decenniet också kopplats samman med en politisk och kulturell transformation av ett mer mångbottnat slag. I Thomas Borstelmanns tolkning präglades till exempel det amerikanska 70-talet av två parallella och till dels samverkande processer: växande sociala klyftor i avindustrialiseringens och avregleringarnas spår, men också ökande jämlikhet och jämställdhet i kulturell och juridisk mening.²⁴ Decenniet framstår därmed måhända som paradoxalt, men knappast som en entydig tragedi.

Ett särskilt intressant bidrag i sammanhanget är Daniel T. Rodgers *Age of Fracture* (2003) en bred idéhistorisk exposé över USA:s 70- och 80-tal. Rodgers tes är att det bestående intellektuella arvet från oljekris och ekonomisk osäkerhet var en långtgående fragmentisering, en rörelse från stora till små analysmodeller och tankefigurer. Detta gick långt bortom postmodernismens kritik mot stora berättelser, eller att makroekonomiska teorier detroniserades av *rational choice*-baserade marknadsmodeller. I själva verket, menar Rodgers, överskred fragmentiseringen traditionella politiska skiljelinjer och satte sitt avtryck på amerikansk samhällsdebatt, samhällsvetenskap och filosofi i stort. Den tidigare kollektivistiska andan inom kvinno- och medborgarrättsrörelsen upplöstes av dekonstruktivism eller identitetspolitik. Den starkt individualistiska libertarianismen gick från ytterlighetsposition till mainstream under 70-talet, medan kommunitarismen, med dess förkärlek för små, organiska samhällen, blomstrade under följande decennium. Likartade tankegångar noterar Rodgers vid denna tid inom en allt mer anti-federalistisk konservatism. Till både höger och vänster tenderade alltså tidigare kampbegrepp som nationen och medborgarskapet att lösas upp till förmån för avsevärt mindre enheter, antingen individen själv eller socialt, etniskt eller politiskt definierade gemenskaper. I denna fragmentisering ser Rodgers i mångt och mycket grunden till det politiska landskap som ännu präglar USA.²⁵

Samtidens förhistoria

Att samtida förhållanden i väsentliga avseenden kan spåras tillbaka till den sena efterkrigstiden är en återkommande uppfattning också inom tysk

forskning, där de hittills mest systematiska och ambitiösa försöken att fixera 70-talets historiska betydelse återfinns. Ett portalverk i sammanhanget är Anselm Doering-Manteuffels och Lutz Raphaels långa essä *Nach dem Boom*, utgiven första gången 2008. Författarna ser 70-talet som ett "Strukturbruch" i europeisk samtidshistoria, själva skiljelinjen mellan ett nära men i många avseenden avlägset förflutet – "boomen" – och vår egen nutid, kännetecknad av digital finanskapitalism och nyliberala doktriner. Med övergången från en produktionsregim till en annan följde också omvälvningar på det sociala, kulturella och intellektuella planet: utbildningssektorns expansion; kvinnors inträde på arbetsmarknaden, individualisering, en vändning bort från moderniseringsteori och framstegstänkande. Dessa förändringar var så pass genomgripande att det är befogat att tala om en i sanning revolutionerande omstöpning av det västerländska samhället.²⁶ 70-talet utgör således en brygga över till vår egen tid, en "samtidens förhistoria".²⁷ Utifrån detta perspektiv efterlyser Doering-Manteuffel och Raphael en interdisciplinär, problemorienterad *Zeitgeschichte*, som tar avstamp i den senare efterkrigstiden men samtidigt graviterar mot vad de kallar "samtidens utmaningar".²⁸ Särskilt angelägen förefaller i detta sammanhang dialogen mellan historiker och samhällsvetare vara.

Som en maning till vidare strövtåg i den senare efterkrigstidens historia har *Nach dem Boom* onekligen burit frukt. I och utanför Tyskland förekommer numera en vital diskussion om periodens historiska betydelse, där tesen om 70-talet som Strukturbruch inte sällan har stått i centrum.²⁹ Exempel återfinns inom det växande framtidshistoriska forskningsfält där ett flertal historiker har noterat att 70- och 80-talens omvälvningar medförde ett skifte i människors sätt att förhålla sig till tid: från modernitetens linjära, framtidsorienterade tidsregim till ett mer osäkert tillstånd, kännetecknat av nostalgi eller presentism.³⁰ I detta sammanhang har Doering-Manteuffels och Raphaels tes ibland tjänat som explicit utgångspunkt.³¹ Ett annat exempel är de globalt orienterade studier som på sistone har spårat rötterna till dagens geopolitiska situation till det sena 70-talet: revolutionen i Iran, Kinas ekonomiska omorientering, Sovjets invasion av Afghanistan, Thatchers makttillträde i Storbritannien och så vidare.³² 1979 framstår härvid som ett minst lika avgörande årtal som det av historiker oftare återropade 1989.

Ytterligare ett exempel är att den vetenskapshistoriska tidskriften *Centaureus* för ett par år sedan gav ut ett nummer på temat "1970s: Turn of an Era in the History of Science?". Frågan besvaras jakande av bland andra Michael Egan, som menar att miljöfrågornas stora genombrott kring 1970 föranledde genomgripande förändringar inom vetenskapssamhället, främst manifesterade i uppkomsten av vad han kallar "crisis disciplines". Begreppet avser discipliner som utövades i nära anslutning till konkreta hot eller

risker, antingen av lokalt eller globalt slag. Som exempel nämns toxikologi, bevarandebiologi, futurologi och riskanalys. Egan framhåller tre avseenden i vilka krisdisciplinerna fundamentalt avvek från den tidigare efterkrigstidens vetenskapsideal. För det första var de uttalat preskriptiva och upphävd därmed den vedertagna gränsen mellan grundforskning och tillämpad forskning. För det andra kännetecknades de av nedtonade epistemologiska anspråk: snarare än fakta rörde man sig med kvalificerade antaganden. För det tredje förespråkade och praktiserade krisdisciplinernas företrädare ofta en öppenhet gentemot både politiken och allmänheten. Samtliga tre aspekter motiverades med hänvisning till att de hot eller risker man utforskade var av akut karaktär och angick samhället eller världen i dess helhet. Egan noterar en linje av kontinuitet från dessa vetenskapliga omvälvningar och dagens situation, och nämner klimatvetenskap som ett mer sentida exempel på en krisdisciplin. Även i detta sammanhang framträder 70-talet således som en samtidens förhistoria, en inledning på en ekologisk och epistemologisk kris som av allt att döma kommer att definiera det innevarande århundradet.³³

Därutöver har Doering-Manteuffel och Raphael själva initierat ytterligare projekt, först och främst i antologiform. Strukturbruchs-tesen har därvid tillämpats i mer marknära fallstudier av bland annat flexibiliseringen av arbetsmarknaden, mat- och hälsotrender, idrottens kommersialisering och generella förändringar i tids- och historieuppfattning.³⁴ Noterbart är emellertid att den transnationella ansats som förordades i *Nach dem Boom* inte till fullo har förverkligats än så länge; merparten av de hittillsvarande bidragen till diskussionen är huvudsakligen eller uteslutande fokuserade på Tyskland. Samtidigt kan konstateras att de i många fall har bäring på en betydligt vidare geografisk kontext, i synnerhet på Västeuropa och USA. Inte minst av denna anledning är det beklagligt att varken *Nach dem Boom* eller något av de efterföljande arbetena har översatts till engelska.

Presentismens problem – några invändningar mot en samtidens förhistoria

I framför allt tysk samtidshistorisk forskning figurerar alltså numera ”nach dem Boom” frekvent, både som teoretisk utgångspunkt och som narrativ förkortning. Samtidigt har Doering-Manteuffels och Raphaels konklusioner också ifrågasatts eller nyanserats. Elke Seefried och Rüdiger Graf har exempelvis argumenterat för att boom-erans paradigmatiska idéer om utveckling, modernisering och framsteg i högsta grad överlevde 70-talet, även om de då kom att kompletteras av ekologiska och humanitära hänsyn.³⁵

Därmed framträder längre linjer av kontinuitet än vad tesen om 70-talet som ett Strukturbruch, eller som samtidens förhistoria, tycks ge utrymme för.

En mer grundläggande invändning som ligger nära till hands är att ett uttalat nutidsorienterat förhållningssätt hos historikern också lätt blir teleologiskt. Doering-Manteuffel och Raphael utgår från en samtida nyliberal och finanskapitalistisk ordning, vars rötter sedan spåras till det tidiga 70-talet. De betonar förvisso att detta Strukturbruch endast kan förstås i termer av en växelverkan mellan ekonomiska, sociala och kulturella processer. De påpekar också att varje process har sin egen kronologi, varför kontinuitet och förändring hela tiden överlappar varandra.³⁶ Exempelvis noteras att övergången till en marknadsliberal ekonomi i Västtyskland – och i Sverige, skulle vi kunna tillägga – löpte parallellt med en fortsatt expansion av välfärdsstaten.³⁷ Likväl är deras perspektiv i grunden huvudsakligen materialistiskt, om än inte i samma utsträckning som exempelvis Hobsbawms, med fokus på makroekonomiska processer. Rörelsen från 70-tal till nutid framstår därmed som oundviklig och i någon mån enhetlig. Frank Bösch har invänt mot ett sådant angreppssätt i en artikel som behandlar globaliseringens konsekvenser i Västtyskland under 70- och 80-talen, men vars grundläggande resonemang rimligen kan utsträckas till fler områden än så. Bösch konstaterar att globaliseringen i många avseenden förvisso tog sin början kring 1970, men understryker också att det hela tiden har rört sig om en i högsta grad dynamisk process, vilken i sig genomgått väsentliga transformationer längre fram, inte minst under 90-talet. Han pläderar sålunda för en mer förutsättningslös historisering av 70-talet, som beaktar decenniets skillnader gentemot nuet.³⁸

På ett sätt som kan jämföras med Doering-Manteuffels och Raphaels ansats har Rodgers USA:s fragmentiserade politiska landskap under tidigt 2000-tal för ögonen när han skildrar landets 70- och 80-tal. Hans tes antar därmed vissa prokrustesdrag, ehuru övertygande och tänkvärd i många avseenden. Francis Fukuyamas förhoppningar om ett "historiens slut" tas till exempel till intäkt för att även det allmänna förhållningssättet till historisk tid fragmentiserades under perioden. Den historiens tyngd som ännu vid seklets mitt hade präglat både marxismen och moderniseringsteorin ersattes av presentism, nostalgi och apokalyptiska stämningar. Fukuyama blir i Rodgers läsning just "presentist" i den meningen att han ska ha föreställt sig att en väsentlig del av världens länder skulle snabbspola sig fram till ett tillstånd av västerländsk demokrati.³⁹ Detta är emellertid en förenklad tolkning av Fukuyama, som snarare tänkte sig det hela som en historisk process. Det är därför rimligare att läsa honom som en uppdaterad moderniseringsteoretiker, och därmed en företrädare för precis de stora temporala och rumsliga sammanhang som enligt Rodgers förde en tynande

tillvaro under 70- och 80-talen. Mer genomgående problematiskt är att till synes disparata tankeströmningar reduceras till symptom på en och samma fragmentiseringstendens: Scotts och Butlers dekonstruktivistiska feminism, libertarianismens programmatiska egoism, kommunitaristers och konservativas sökande efter organiska (och därmed förvisso små) gemenskaper. Ur ett sådant perspektiv blir väsentliga aspekter av den politiska utvecklingen efter 2011, i synnerhet Trump-erans nationalistiska uppsving ("Make *America* great again"), svårbegriplig, med mindre än att vi tänker oss att USA har lämnat "fragmentiseringens tidsålder" bakom sig.

Alternativa 70-tal

Betydande plats har därmed ägnats åt att diskutera ett antal utländska verk, men hur ser det ut för svenskt vidkommande? Inledningsvis hänvisades Svante Nordin, som nyligen konstaterat att de historiska perspektiven på perioden här har varit relativt få.⁴⁰ Detta ska inte tolkas som att svenska historiker har varit ointresserade av 70-talet över huvud. Det finns naturligtvis ett flertal verk som befattar sig med olika aktörer eller händelser under decenniet, och på vissa punkter stämmer dessa överens med mycket av den internationella forskning som refererats i det föregående. Nämnas kan först och främst Kjell Östbergs och Jenny Anderssons standardverk om Sverige under perioden 1965–2012, där 70-talet, liksom hos exempelvis Hobsbawm och Doering-Manteuffel och Raphael, karakteriseras som en ekonomisk och politisk "strömkantring", vilken sedermera följdes av höger-våg, privatiseringar, EG-inträde och socialdemokratins tredje väg.⁴¹ Vidare finns ett flertal arbeten om hur frågor som miljöförstöring, resursbrist och överbefolkning fick sitt genombrott i Sverige under åren kring 1970, och hur samhällsdebatten därmed kom att präglas av vad David Larsson Heidenblad har kallat "det globala krismedvetandet".⁴² Särskilt värd att framhålla i detta sammanhang är Gustaf Johanssons avhandling om hur globala miljöproblem visualiserades i svenska medier under 70-talet. Johansson tar avstamp i delvis samma historiografi som här har tecknats, men gör en poäng av att inlemma 70-talets "krisperception" i ett större modernitetshistoriskt sammanhang. Därmed blottläggs längre linjer av kontinuitet: 70-talets miljödebatt byggde på nya kunskaper, men rymde samtidigt frågeställningar och strukturella villkor (medieoffentlighetens expansion, visualiseringens betydelse och så vidare) som går som en röd tråd genom det modernas historia, menar Johansson.⁴³ Detta kontinuitetsperspektiv är i högsta grad motiverat, då det i den forskning som refererats i det föregående finns en utpräglad tendens att ställa 70-talet endast i relation till de närmast föregående decennierna. Samtidigt kan noteras att den historiska komparationen endast görs tentativt,

och därmed lämnar väsentliga frågor obesvarade – var inte exempelvis just den globala dimensionen i 70-talets samhällskritik en kvalitativ skillnad jämfört med, säg samhällskritiken kring sekelskiftet 1900? På vissa punkter frambringar perspektivet dock även intressanta insikter, exempelvis då Johansson prövar tanken om den svenska framtidsstudieverksamheten som ett led i en längre socialreformatorisk tradition.⁴⁴

Även om ekonomiska kriser och miljömedvetande sålunda har lyfts fram har emellertid svensk historieforskning mer än något annat skildrat 70-talet som en blomstringstid för sociala rörelser, feminism och vänsterpolitisk aktivism.⁴⁵ Oljekrisen och den därpå följande ekonomiska oron har därvid framstått som en mindre relevant vattendelare än vad som ofta varit fallet inom internationell forskning. Snarast skildras 70-talet som en förlängning av 1968, avbruten först av nyliberalismens intåg under 80-talet, med Thatchers makttillträde 1979 som symbolisk startpunkt.⁴⁶ Vidare finns flera svenska studier om alternativa livsstilar och samhällsvisioner förknippade med den så kallade gröna vågen under 70-talet. Carl Holmberg har studerat Centerpartiets vid denna tid civilisationskritiska ungdomsförbund, med särskild tonvikt på dess idealiserande av naturnära, decentraliserade samhällen.⁴⁷ Kristoffer Ekberg har visat hur likartade visioner inom den brokiga alternativrörelsen tog sig uttryck i nya politiska praktiker, såsom okkupationer och landsbygdskollektiv.⁴⁸

Detta fokus på alternativa rörelser och idéer visar hur tidens krisstämningar ofta motsvarades av utopiska föreställningar om nära förestående samhällsförändringar, och kan såtillvida ses som ett korrektiv till vad Jim Tomlinson kritiskt har kallat ”declinist narratives”.⁴⁹ Kritiken mot och pessimismen inför exempelvis miljöförstöring eller strukturrationaliseringar var ”hela tiden kopplad till en förhoppning om att en annan värld var möjlig”, skriver Ekberg.⁵⁰ En intressant fråga som ofta lämnats mer eller mindre obeaktad är emellertid vilket genomslag dylika idéer hade i en vidare samhällelig kontext. Ett undantag är antologin 1973. *En träff med tidsandan* (2008), där kultur- och idéhistoriska nedslag görs i tämligen olikartade händelser, miljöer och debatter, bland annat det svenska engagemanget för Chile efter militärkuppen, svenska feministers förhållande till 70-talets porrdebatt, Ingmar Bergmans *Scener ur ett äktenskap* och den svenska receptionen av Aleksander Solzjenitsyns *Gulagarkipelagen*.⁵¹ I ett avslutande bidrag pekar Martin Wiklund, en av redaktörerna, på behovet av en mer mångfasetterad historisering av ett decennium som i efterhand tenderat att framställas som ensidigt vänstervridet och upproriskt, av nostalgiker såväl som av belackare. Samtidigt förefaller han själv ge den etablerade berättelsen viss legitimitet. Exempelvis framhålls den kritik mot centralisering, byråkrati och överstatlighet som artikulerades av både borgerligheten och yttervänstern, liksom

hur även en högerledare som Gösta Bohman odlade – och skördade politiska framgångar med – en folklig, anti-auktoritär persona. Wiklund gör sålunda den intressanta iakttagelsen att ”civilisationskritisk antikonventionalism, jämlikhet, social trygghet, decentralism, folklighet och pessimism” i någon mån representerade ”en utbredd kulturell inriktning” under decenniet.⁵²

Bortsett från den här typen av mer generella resonemang – Gustaf Johansson är ett annat exempel – kan emellertid konstateras att Nordin har en poäng i så måtto att det i en svensk kontext saknas en motsvarighet till exempelvis *Age of Fracture*, *Nach dem Boom* eller de diskussioner som förts i ett flertal internationella historievetenskapliga tidskrifter. Få svenska historiker har med andra ord ställt 70-talet som sådant i centrum för sin undersökning; få syntetiserande ansatser har prövats; få djärva teser har formulerats. I följande avsnitt, som också avslutar artikeln, diskuteras vad svenska historiker kan extrahera ur internationell forskning, men också vad vi bör undvika.

Att historisera det svenska 70-talet – möjligheter, risker och behovet av en öppen samtidshistoria

En slutsats som tvivelsutan kan dras av forskningen är att västvärldens samhällen genomgick drastiska förändringar under 70-talet – historiker må sedan vara oense om hur dessa ska värderas, i vilken utsträckning de påverkade medborgarnas vardagsliv eller hur betydelsefulla de varit i ett längre historiskt perspektiv. För svenskt vidkommande behövs mer historieforskning om dessa förändringar. Vad kan då de internationella verk som diskuterats i föreliggande artikel tillföra en sådan forskning? Åtskilligt, vill jag hävda. I svensk historieskrivning om 70-talet finns det, som framhölls i föregående avsnitt, en markant slagsida åt den samhällskritik som artikulerades av vänstergrupper eller alternativrörelser. Denna är naturligtvis viktig att belysa, men det finns goda skäl att vidga perspektivet. På denna punkt kan de helhetsgrepp som genomsyrar både de amerikanska verken och *Nach dem Boom*-projektet bistå med inspiration och uppslag. Detta gäller vidare perspektivet på perioden från den sena efterkrigstiden till vår omedelbara samtid som ett sammanhängande historiskt rum. Detta perspektiv är programmatiskt uttalat hos Doering-Manteuffel och Raphael, men kan också skönjas hos exempelvis Rodgers.⁵³ I likhet med de båda tyskarna tror jag slutligen också att samtidshistoriker har mycket att vinna på en öppnare dialog med samhällsvetenskaperna, och viceversa.

Utifrån mina personliga intressen ligger det sålunda nära till hands att, med inspiration från Doering-Manteuffel och Raphael, förorda idé- eller

kunskapshistoriska perspektiv på frågor som har en framträdande plats i nuet men tydliga rotträdar tillbaka till beslut, debatter eller kunskapsprocesser under 70-talet. David Larsson Heidenblad har argumenterat för att dagens miljödebatt måste förstås mot bakgrund av miljöfrågornas genombrott under åren kring 1970.⁵⁴ Detsamma skulle kunna sägas om privatiseringar, terrorlagstiftning, klimatförändringar, migrationspolitik eller det så kallade informations- eller kunskapsamhällets framväxt, för att bara ta några exempel. Man skulle också kunna tänka sig idéhistoriskt orienterade studier som tar fasta på Rodgers fragmentiseringstes och ställer den i relation till en annan framträdande intellektuell tendens under perioden, den tilltagande globala medvetenheten.⁵⁵ En möjlig utgångspunkt vore miljörörelsen, inom vilken en global filosofi länge samverkat med ett introspektivt och individualistiskt fokus på den egna livsstilen och de egna konsumtionsvanorna. David Kuchenbuch har i en artikel om 70- och 80-talets miljörörelse argumenterat för att denna ”moralisering av vardagen” – som också kan ses som en fragmentisering av det politiska – delvis var en reaktion mot den elitistiska och teknokratiska syn på miljöproblemets lösning som många miljöaktivister ansåg dominerade debatten vid denna tid. Han härleder den emellertid också till att globaliseringen, både som materiell och intellektuell process, marginaliserade de traditionella, till nationalstaten knutna arenor för politisk handling på vilka exempelvis arbetarrörelsen tidigare hade verkat.⁵⁶ Här framträder sålunda ett samband mellan globalisering och fragmentisering som skulle kunna vara värt att utforska vidare.

En annan möjlighet är vetenskapshistoriskt orienterade studier som, i Michael Egans efterföljd, fokuserar på hur olika vetenskapliga discipliner eller institutioner förändrades – eller i vissa fall uppstod – i samband med 70-talets omvälvningar. Mitt eget avhandlingsobjekt, framtidsforskningen, kan tjäna som exempel. Det svenska Sekretariatet för framtidsstudier bildades på statligt initiativ 1973 för att analysera ödesfrågor som arbetslivets förändringar, energiförsörjning och säkerhetspolitik på längre sikt än vad som vanligen skedde inom ramarna för det etablerade utredningsväsendet. Att verksamheten samtidigt skulle vara riktad mot den breda allmänheten, och integrera inte bara skilda vetenskapliga discipliner utan också disparata kunskapsformer, betonades genomgående. Denna inriktning svarar som synes väl mot Egans definition av så kallade krisdiscipliner. Samtidigt är det värt att understryka att den svenska framtidsstudieverksamheten inte endast syftade till att avvärja hot eller risker, utan också till att formulera mer positiva framtidsalternativ.⁵⁷

En tredje, delvis närliggande möjlighet är att studera hur svensk offentlighet förändrades i takt med att den tidigare efterkrigstidens relativa ideologiska stiltje övergick i ett mer politiserat och osäkert samhällsklimat. Även på

denna punkt är grundandet av Sekretariatet för framtidsstudier belysande: i enlighet med sekretariatets gränsöverskridande ambitioner bevisades dess symposier och seminarier ofta av tämligen olikartade aktörer och intressen, från partipolitiker och företrädare för myndigheter och näringsliv till forskare, journalister och utomparlamentariska aktivister. Hur periodens kriser och omvälvningar skapade den här typen av nya kontaktytor – det går rimligen att hitta fler exempel än detta – är en fråga som förtjänar vidare uppmärksamhet. Inte minst vore det intressant att fokusera på de spänningar som uppstod när den etablerade offentligheten konfronterades med vad vi med Nancy Fraser kan kalla nya ”mottoffentligheter”, liksom på aktörer som rörde sig mellan offentlighet och mottoffentlighet.⁵⁸

Att vi som intresserar oss för 70-talet med fördel kan hämta uppslag från eller göra jämförelser med exempelvis amerikansk eller tysk forskning innebär dock inte att vi ska förhålla oss okritiskt till densamma. I ett tidigare avsnitt noterades att det nutidsorienterade, tesdrivna förhållningssätt som till dels präglar denna forskning är behäftat med flera risker. Dels kan det, som Elke Seefried och Rüdiger Graf har framhållit, leda till att graden av historisk förändring överdrivs.⁵⁹ Dels kan det, som Frank Bösch och jag själv har påpekat, leda till att väsentliga idéer eller fenomen antingen förvrängs eller negligeras.⁶⁰ Det bör sålunda betonas att frågan om 70-talets kopplingar till nuet huvudsakligen är intressant som en hypotetisk utgångspunkt, vilket innebär att den måste få förbli öppen. Vi som på olika sätt befattar oss med 70-talets historia bör vara lyhörda för att decenniet erbjuder både igenkänning och förfrämligande, trådar av kontinuitet såväl som högst tidstypiska fenomen, intressanta just som tidstypiska. Att vi har mycket att vinna på att gå i dialog med den forskning som refererats i det föregående – i motsats till att a priori acceptera dess premisser eller periodiseringar – råder det emellertid ingen tvekan om.

Noter

- 1 Svante Nordin, *Sveriges moderna historia. Fem politiska projekt 1809–2019*, Stockholm 2019, s. 325.
- 2 Bosse Holmqvist, ”Att skriva samtidshistoria”, i *Efterkrigstid och samtid. Det nyss förflutnas idéhistoria*, Bo Lindberg (red.), Stockholm 1999, s. 44.
- 3 *Journal of Modern European History* 2011:1; *Journal of Modern European History* 2015:3; *Geschichte und Gesellschaft* 2016:2; *Centaurus* 2017:1–2.
- 4 Tanken med denna periodisering är att den ekonomiska och strukturella kris som i västvärlden var som mest kännbar under 70-talet drabbade Sovjetunionen och östblocket i ett senare skede, och med långt svårare konsekvenser: stagflation, arbetslöshet och viss politisk oro i väst, fullständig systemkollaps i öst. Se Charles S. Maier, ”Two Sorts of Crisis? The ’Long’ 1970s in the West and the East”, i *Koordinaten deutscher Geschichte in der Epoche des Ost-West-Konflikts*, Hans Günther Hockerts (red.), München 2004,

- s. 9–62. För andra användningar av begreppet, se t.ex. *The 'Long 1970s': Human Rights, East-West Détente, and Transnational Relations*, Poul Villaume, Rasmus Mariager & Helle Porsdam (red.), Abingdon 2016; *China, Hong Kong and the Long 1970s: Global Perspectives*, Priscilla Roberts & Odd Arne Westad (red.), Cham 2017.
- 5 Daniel T. Rodgers, *Age of Fracture*, Cambridge 2011; Anselm Doering-Manteuffel & Lutz Raphael, *Nach dem Boom. Perspektiven auf die Zeitgeschichte seit 1970*, Göttingen 2010 (2008).
  - 6 Att jag därvid håller mig till ett snävt nationellt perspektiv är betingat av utrymmesskäl, och ska inte ses som ett ställningstagande för metodologisk nationalism. Frågan vilka transnationella eller globalhistoriska perspektiv som skulle kunna anläggas i forskningen om perioden är givetvis av stort intresse, men tarvar snarast en egen artikel.
  - 7 Marie Cronqvist & Lina Sturfelt, "En träff med tidsandan", i 1973. *En träff med tidsandan*, Marie Cronqvist, Lina Sturfelt & Martin Wiklund (red.), Lund 2008, s. 12.
  - 8 Niall Ferguson, "Introduction: Crisis, What Crisis? The 1970s and the Shock of the Global", i *The Shock of the Global. The 1970s in Perspective*, Niall Ferguson, Charles S. Maier, Erez Manela, Daniel J. Sargent (red.), Cambridge 2010, s. 3.
  - 9 Rüdiger Graf, "Die Krise als epochmachender Begriff", i *Das 20. Jahrhundert vermessen. Signaturen eines vergangenen Zeitalters*, Martin Sabrow & Peter Ulrich Weiß (red.), Göttingen 2017, s. 165.
  - 10 Alvin Toffler, *Future Shock*, New York 1970; Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York 1973; Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, London 1976; Michel Crozier, Samuel P. Huntington & Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*, New York 1975; Roland Inglehart, *The Silent Revolution*, Princeton 1977; Jean-Francois Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Minneapolis 1984 (1979); Ulrich Beck, *Risksambället. På väg mot en annan modernitet*, Göteborg 2000 (1986).
  - 11 Andrus Ers, "Kris, terror, besvikelse. 1970-talet efter utopierna", i *Tillsammans. Politik, filosofi och estetik på 1960- och 1970-talen*, Anders Burman & Lena Lennerhed (red.), Stockholm 2014, s. 563.
  - 12 Martin Wiklund, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Stockholm/Stehag 2006, s. 292–293, 369–370.
  - 13 Tony Judt, *Postwar. A History of Europe since 1945*, London 2010 (2005), s. 477–478.
  - 14 Jeremy Black, *Europe since the Seventies*, London 2009, s. 160.
  - 15 Eric J. Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet 1914–1991*, Stockholm 1999 (1994), s. 457–472. Se även Maier 2004.
  - 16 Hobsbawm 1999, s. 629–639.
  - 17 *Ibid.*, s. 457.
  - 18 Förutom Hobsbawm, Judt och Black kan framhållas Mark Mazover, *Den mörka kontinenten. Europas nittonhundratalet*, Göteborg 2000; Konrad Jarausch, *Out of Ashes. A New History of Europe in the Twentieth Century*, Princeton 2015; Ian Kershaw, *The Global Age. Europe 1950–2017*, New York 2018. Ett mer idéhistoriskt översiktsverk, som dock till stor del fäster uppmärksamheten på samma politiska och ekonomiska processer som ovanstående, är Jan-Werner Müller, *Demokratins tidsålder. Politiska idéer i 1900-talets Europa*, Göteborg 2013 (2011).
  - 19 För ett problematiserande perspektiv som framhåller ett betydande mått av kontinuitet över hela efterkrigsperioden, se framför allt Mazover 2000, s. 359–360, 363–366, 370, 389–390.
  - 20 Kershaw 2018, s. 262.

- 21 Se t.ex. Arthur Marwick, *British Society since 1945*, London 2007; Marc Garnett, *From Anger to Apathy. The British Experience since 1975*, London 2007.
- 22 Ferguson, s. 9–13; Jim Tomlinson, "Thrice Denied: 'Declinism' as a Recurrent Theme in British History in the Long Twentieth Century", *Twentieth Century British History*, 2009: 2, s. 227–251; Jim Tomlinson, "The Politics of Declinism", i *Reassessing 1970s Britain*, Lawrence Black, Hugh Pemberton & Pat Thane (red.), Manchester 2013. För en liknande kritik med fokus på tyska förhållanden, se Frank Bösch, "Boom zwischen Krise und Globalisierung. Konsum und kultureller Wandel in der Bundesrepublik der 1970er und 1980er Jahre", *Geschichte und Gesellschaft* 2016:2, s. 354–376.
- 23 Andreas Killen, *1973 Nervous Breakdown: Watergate, Warhol and the Birth of Post-Sixties America*, New York 2006; Philip Jenkins, *Decade of Nightmares: The End of the Sixties and the Making of Eighties America*, Oxford 2006.
- 24 Thomas Borstelmann, *The 1970s: A New Global History from Civil Rights to Economic Inequality*, Princeton, Oxford 2012. Se även Thomas Borstelmann, "Epilogue: The Shock of the Global", i Ferguson et al., s. 351–354. För fler amerikanska verk om perioden, se t.ex. Bruce J. Schulman, *The Seventies. The Great Shift in American Culture, Society, and Politics*, New York 2001; Edward D. Berkowitz, *Something Happened. A Political and Cultural Overview of the Seventies*, New York 2006.
- 25 Rodgers 2011.
- 26 Doering-Manteuffel & Raphael 2010. Se även Anselm Doering-Manteuffel, "Langfristige Ursprünge und dauerhafte Auswirkungen. Zur historischen Einordnung der siebziger Jahre", i *Das Ende der Zuversicht? Die siebziger Jahre als Geschichte*, Konrad Jarausch (red.), Göttingen 2008. Om 70-talet som en "tyst revolution", se även Hartmut Kaelble, "The 1970s: What 'Turning Point?', *Journal of Modern European History* 2011:1, s. 20.
- 27 *Vorgeschichte der Gegenwart. Dimensionen des Strukturbruchs nach dem Boom*, Anselm Doering-Manteuffel, Lutz Raphael & Thomas Schlemmer (red.), Göttingen 2016.
- 28 Doering-Manteuffel & Raphael 2010, s. 26: "Wie läßt sich eine Zeitgeschichte entwerfen, die sich durchaus an der Entwicklung der Nachkriegsjahrzehnte orientiert, aber als nationale, europäische, internationale Geschichte die Herausforderungen der Gegenwart historisch erschließen kann?" (kursiv i original). För en genomgång på svenska om begreppet *Zeitgeschichte*, och de olika uttolkningar det getts i Tyskland sedan åren efter andra världskriget, se Nils Runeby, "Att skriva samtidshistoria – på tyska", i Lindberg 1999, s. 8–31.
- 29 Se t.ex. diskussioner och bidrag i *Journal of Modern European History* 2011:1; *Journal of Modern European History* 2015: 3; *Geschichte und Gesellschaft* 2016:2. Se även Hans Maier, "Fortschrittsoptimismus oder Kulturpessimismus? Die Bundesrepublik Deutschland in den 70er und 80er Jahren", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 2008:1; Jarausch 2008.
- 30 Aleida Assman, *Ist die Zeit aus den Fugen? Aufstieg und Fall des Zeitregimes der Moderne*, München 2013; *Breaking up Time. Negotiating the Borders between Present, Past and Future*, Chris Lorenz & Berber Bevernage (red.), Göttingen 2013; Francois Hartog, *Regimes of Historicity: Presentism and the Experience of Time*, New York 2015.
- 31 Se t.ex. *Zeitenwandel. Transformationen geschichtlicher Zeitlichkeit nach dem Boom*, Fernando Esposito (red.), Göttingen 2017.
- 32 Frank Bösch, "Umbrüche in die Gegenwart. Globale Ereignisse und Krisenreaktionen um 1979", *Zeithistorische Forschungen* 2012:1, s. 8–32; Christian Caryl, *Strange Rebels: 1979 and the Birth of the 21st Century*, New York 2013; Frank Bösch, *Zeitenwende 1979. Als die Welt von heute began*, München 2019. Den brittiske historikern Simon Reid-Henry har i sin tur argumenterat för att det tidiga 70-talets ekonomiska och politiska turbulens utgör grunden till välfärdsstatens och den liberala demokratins kris under det sena

- 2010-talet, se Simon Reid-Henry, *Empire of Democracy: The Remaking of the West Since the Cold War, 1971–2017*, New York 2019.
- 33 Michael Egan, "Survival Science: Crisis Disciplines and the Shock of the Environment in the 1970s", *Centaurus* 2017:1–2, s. 26–29, 33–38. Begreppet "crisis discipline" myntades i början av 80-talet av konservationisten Michael Soulé. För en intressant bakgrund till de förändringar Egan beskriver, som sträcker sig ytterligare något decennium bakåt i tiden, se Jon Agar, "What Happened in the Sixties?", *The British Journal for the History of Science* 2008:4, s. 567–600.
- 34 Doering-Manteuffel, Raphael & Schlemmer 2016. Se även *Die Anfänge der Gegenwart. Umbrüche in Westeuropa nach dem Boom*, Morten Reitmayer & Thomas Schlemmer (red.), München 2013.
- 35 Elke Seefried, "Rethinking Progress. On the Origin of the Modern Sustainability Discourse, 1970–2000", *Journal of Modern European History* 2015:3; Rüdiger Graf, "Totgesagt und nicht gestorben. Die Persistenz des Fortschritts im 20. und 21. Jahrhundert", *Traverse. Zeitschrift für Geschichte* 2016:3. Seefrieds och Grafs iakttagelser stämmer väl överens med mer ingående studier av tillväxtparadigmets historia under senare halvan av 1900-talet, se t.ex. Matthias Schmelzer, *The Hegemony of Growth: The OECD and the Making of the Economic Growth Paradigm*, Cambridge 2016.
- 36 Doering-Manteuffel & Raphael 2010, s. 30–32.
- 37 Ibid., s. 112–114.
- 38 Bösch 2016, s. 376.
- 39 Rodgers 2011, s. 245–247, 254–255.
- 40 Nordin 2019, s. 325.
- 41 Kjell Östberg & Jenny Andersson, *Norstedts Sveriges historia. 1965–2012*, Stockholm 2013, s. 211.
- 42 David Larsson Heidenblad, "Ett ekologiskt genombrott? Rolf Edbergs bok och det globala krismedvetandet i Skandinavien 1966", *Historisk Tidskrift* (Norge) 2016: 2, s. 245–266. Se även t.ex. Jonas Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan. En studie av framstegstankens paradoxer*, Stockholm/Stehag 1995; Eva Friman, *No Limits. The 20th Century Discourse of Economic Growth*, Umeå 2002; idem, "Framtidskunskap i cirkulation. Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971–1972", *Historisk Tidskrift* 2015: 4, s. 593–621; David Larsson Heidenblad, "Överlevnadsdebattörerna. Hans Palmstierna, Karl-Erik Fichtelius och miljöfrågornas genombrott i 1960-talets Sverige", i *Efterkrigstidens samhällskontakter*, Fredrik Norén & Emil Stjernholm (red.), Lund 2019, s. 157–184.
- 43 Gustaf Johansson, *När man skär i nuet faller framtiden ut. Den globala krisens bildvärld i Sverige under 1970-talet*, Uppsala 2018, s. 15–16, 220–221.
- 44 Ibid., s. 43, 210.
- 45 Se t.ex. Kjell Östberg, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*, Stockholm 2002; Anne Hedén, *Röd stjärna över Sverige. Folkrepubliken Kina som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen*, Lund 2008; Monica Edgren, *Hem tar plats. Ett feministiskt perspektiv på flyttandets politik i 1970-talets sociala rapportböcker*, Lund 2009; Elisabeth Elgán, *Att ge sig själv makt. Grupp 8 och 1970-talets feminism*, Göteborg 2015; Helena Hill, *Revolutionärer. Kön, klass och kvinnokamp i svensk 1970-talsvänner*, Göteborg 2017. Kvinnorörelsen och miljörörelsen under 70-talet behandlas även i t.ex. Wiklund 2006, s. 232–312. Se även Burman & Lennerhed 2014; *Känslornas revolution. Kärlek, ilska och lycka på 1970-talet*, Helena Bergman, Christina Florin & Jens Ljunggren (red.), Stockholm 2017.

- 46 Denna periodisering görs explicit i Anders Burman & Lena Lennerhed, "Inledning", i Burman & Lennerhed 2014, s. 14.
- 47 Carl Holmberg, *Längtan till landet. Civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt*, Göteborg 1998.
- 48 Kristoffer Ekberg, *Mellan flykt och förändring. Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö*, Lund 2016.
- 49 Tomlinson 2009; Tomlinson 2013.
- 50 Ekberg 2016, s. 212.
- 51 Cronqvist, Sturfelt & Wiklund 2008.
- 52 Martin Wiklund, "1973 som prisma. 1970-talets tidsanda och dess innebörder", i Cronqvist, Sturfelt & Wiklund 2008, s. 160–177, citat på s. 175.
- 53 Se t.ex. Rodgers 2011, s. 14, 256–271.
- 54 David Larsson Heidenblad, "Tillbaka till framtiden", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 2016:2, s. 273. Se även Jonas Anshelm, *Mellan frälsning och domedag. Om kärnkraftens politiska idéhistoria i Sverige*, Stockholm/Stehag 2000, s. 114; Johansson 2018, s. 221–223.
- 55 Se t.ex. Ferguson et al. 2010; Akira Iriye, "The Making of a Transnational World", i *Global Interdependence: The World after 1945*, Akira Iriye (red.), Cambridge 2014, s. 681–847; Johansson 2018; Duco Hellema, *The Global 1970s: Radicalism, Reform, and Crisis*, Abingdon 2019.
- 56 David Kuchenbuch, "'Eine Welt'. Globales Interdependenzbewusstsein und die Moralisierung des Alltags in den 1970er und 1980er Jahren", *Geschichte und Gesellschaft* 2012:1, s. 158–184.
- 57 Om sekretariatets bildande och tidiga inriktning, se t.ex. Jenny Andersson, "Choosing Futures: Alva Myrdal and the Construction of Swedish Futures Studies, 1967–1972", *International Review of Social History* 2006:2, s. 277–295; Gustav Holmberg, "Framtiden. Historikerna blickar framåt", i *Beredd till bådaderna. Lunds universitet och omvärlden*, Gunnar Broberg & David Dunér (red.), Lund 2017, s. 279–305.
- 58 Fraser talar om "counterpublics" och "competing publics", se Nancy Fraser, "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy", i *Habermas and the Public Sphere*, Craig Calhoun (red.), Cambridge 1992, s. 116.
- 59 Seefried 2015; Graf 2016.
- 60 Bösch 2016.